

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ПРОЦЕСІ АДАПТАЦІЙНО-ІГРОВОГО ЦИКЛУ

PEDAGOGICAL CONDITIONS OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S TRAINING FOR THE DEVELOPMENT OF JUNIOR SCHOOLCHILDREN'S COGNITIVE ACTIVITY DURING ADAPTIVE AND GAME CYCLE

У статті актуалізовано завдання подальшої розробки та впровадження новітніх підходів до професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти педагогічного профілю з урахуванням задач адаптаційно-ігрового та основного циклів початкової освіти.

Готовність майбутнього вчителя до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу визначено як складне утворення, що включає усвідомлення здобувачами вищої освіти потреби і важливості вирішення цієї проблеми, знання психолого-педагогічних механізмів розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу, володіння конкретними методиками розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу, вміння проаналізувати отримані результати, намітити корекцію подальших дій.

Виокремлено педагогічні умови підготовки майбутніх фахівців до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу: мотивація здобувачів вищої освіти до вивчення теоретичних аспектів розвитку пізнавальної активності молодших школярів; доповнення змісту освітнього компонента «Загальна педагогіка» системою завдань, спрямованих на оволодіння майбутніми фахівцями практичними аспектами розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Схарактеризовано експериментальну роботу з реалізації цих умов у процесі викладання освітнього компонента «Загальна педагогіка» для здобувачів освітнього ступеня «бакалавр». У процесі аналізу емпіричних результатів зафіксовано підвищення рівня відповідної готовності в майбутніх учителів початкової школи внаслідок цілеспрямованої реалізації запропонованих педагогічних умов.

Отримані дані уможливили висновок, що запропоновані підходи відповідають сучасним викликам до системи вищої освіти щодо забезпечення цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до реалізації завдань Нової української школи.

Ключові слова: майбутній учитель початкової школи, педагогічні умови, адаптаційно-ігровий цикл початкової освіти, пізнавальна активність.

This article actualizes the task of further development and implementation of new approaches to the future primary school teachers training in higher educational institutions of pedagogical profile taking into account the tasks of adaptive and game, and basic cycles of primary education.

The future teacher's readiness to develop cognitive activity of junior schoolchildren during the adaptive and game cycle is defined as a complex formation, which includes: awareness of higher education students of the need and importance of solving this problem, knowledge of psychological and pedagogical mechanisms of junior schoolchildren's cognitive activity during adaptive and game cycle, possession of specific methods of development the cognitive activity during the adaptive and game cycle, ability to analyze the obtained results, outline the correction of further actions.

The pedagogical conditions of future specialists' preparation for the development of junior schoolchildren's cognitive activity during the adaptive and game cycle are singled out: motivation of higher education students to study theoretical aspects of development junior schoolchildren's cognitive activity; supplementing the content of the educational component "General Pedagogy" with a system of tasks aimed at future professionals mastering the practical aspects of the development the cognitive activity of primary school students during the adaptive and play cycle.

The experimental work on the implementation of these conditions in the process of teaching the educational component "General Pedagogy" for applicants for the educational degree "Bachelor" is characterized. During the analysis of empirical results, an increase in the level of future primary school teachers' appropriate readiness according to motivational and value, cognitive and operational, and activity criteria were recorded due to the purposeful implementation of the proposed pedagogical conditions.

The obtained data allowed us to conclude that the proposed approaches meet the current challenges to the higher education system to ensure targeted training of future teachers to implement the tasks of the New Ukrainian School.

Key words: future primary school teacher, pedagogical conditions, adaptive and game cycle of primary education, cognitive activity.

УДК 378.011.3-051:373.3]:37.015.311-044.332(045)

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/30-1.30>

Толмачова І.М.,

канд. пед. наук, доцент,
професор кафедри педагогіки,
психології, початкової освіти
та освітнього менеджменту
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Люта Ю.О.,

студентка II курсу магістратури
психолого-педагогічного факультету
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Зміна цільових орієнтацій початкової освіти України у площину розкриття потенціалу кожного учня та забезпечення його особистісного розвитку стимулює інноваційний вектор педагогічної діяльності. Ці обставини зумовлюють зростання вимог

до якості професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи і впливають на цілі, зміст та технологію освітнього процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методичні засади професійної підго-

товки майбутніх учителів представлено в наукових розвідках Г. Балла, І. Беха, Л. Кондрашової, О. Пехоти, Г. Пономарьової тощо. У працях цих дослідників представлено аксіологічні основи, закономірності, принципи, умови та зміст професійної підготовки майбутніх фахівців, здійснено порівняльну характеристику основних наукових підходів до вирішення завдання формування готовності освітян до професійної діяльності, описано компоненти та етапи організації освітнього процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Педагогічні аспекти професійної підготовки вчителів початкової школи висвітлено в дослідженнях О. Дубасенюк, Л. Коваль, Я. Кодлюк, О. Савченко, Л. Хомич, О. Хижної тощо.

В умовах упровадження в практику початкового навчання Концепції Нової української школи процес професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи системно модернізується, але певні напрями цієї роботи потребують подальшої розробки та вдосконалення.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У сучасній початковій школі навчання здійснюється за двома циклами (адаптаційно-ігровим та основним). Організація освітнього процесу в межах кожного циклу передбачає підготовку майбутніх фахівців до використання певного професійного інструментарію задля ефективного вирішення завдань реалізації певного циклу.

Теоретичний аналіз наукових праць та практичного досвіду професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи засвідчив наявність суперечності між необхідністю професійної підготовки здобувачів вищої освіти до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу та браком теоретичних розвідок, нормативного та навчально-методичного забезпечення цього процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Мета статті – схарактеризувати підходи до реалізації педагогічних умов підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Виклад основного матеріалу. Загальну характеристику пізнавальної активності представлено в розвідках Ш. Амонашвілі, Г. Костюка, В. Лозової, В. Оніщука, О. Савченко, В. Сухомлинського тощо.

Пізнавальна активність, на думку В. Лозової, – це «риса особистості, що виявляється в її ставленні до пізнавальної діяльності, яка передбачає стан готовності, прагнення до самостійної діяльності, спрямованої на засвоєння індивідом соціального досвіду, накопичених людством знань і способів діяльності, а також знаходить вияв у якості пізнавальної діяльності» [3, с. 5–6]. Прояв молодшими школярами пізнавальної активності

виступає своєрідним індикатором якості освітнього процесу та здійснення вчителем педагогічної діяльності відповідно до сучасних вимог.

Нині в дидактиці початкової освіти виділяють два цикли: адаптаційно-ігровий та основний. Метою адаптаційно-ігрового циклу навчання в Концепції Нової української школи визначено повільну послідовну адаптацію дитини до освітнього середовища [2]. У цей період учителів необхідно спланувати і цілеспрямовано здійснювати розвиток пізнавальної активності молодших школярів. Вирішення цього завдання вимагає від педагога прояву інноваційного стилю професійного мислення, розуміння психолого-педагогічних засад організації адаптаційно-ігрового циклу, вмінь ефективно вибирати та використовувати відповідний педагогічний інструментарій, організувати навчальну взаємодію на принципах педагогіки партнерства тощо.

Свою чергою важливо формувати дані характеристики педагогічної діяльності в майбутніх учителів у процесі професійної підготовки. Професійна підготовка вчителя – «це об'єктивно чинний процес навчання, опанування майбутнім педагогом професійних методичних та загальнопедагогічних знань, визначення належних навичок та умінь майбутніх фахівців під час педагогічної практики, розвиток у здобувачів вищої освіти самовдосконалення, самоосвіти ті самореалізації, отримання цілісності педагогічної практики та теорії, мобільності та фундаментальності, культуровідповідності та науковості професійних умінь та знань» [1, с. 24].

Результатом професійної підготовки є готовність майбутнього фахівця здійснювати професійну діяльність. Спираючись на підходи, запропоновані О. Савченко [5, с. 1], вважаємо, що готовність майбутнього учителя до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу становить складне утворення, що включає усвідомлення здобувачами вищої освіти потреби і важливості вирішення цієї проблеми, знання психолого-педагогічних механізмів розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу, володіння конкретними методиками розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу, умінь проаналізувати отримані результати, намітити корекцію подальших дій.

Ефективність процесу підготовки майбутнього вчителя початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів значною мірою залежить від спеціально створених педагогічних умов.

Суть поняття «педагогічні умови» розглядається в дослідженнях багатьох науковців, а саме: В. Беспалька, О. Бражничка, С. Гончаренка, Н. Олейник, О. Пехоти, Т. Яблонської та ін.

О. Пехота визначає педагогічну умову як категорію, що «подається як система певних форм, методів, матеріальних умов, реальних ситуацій, які об'єктивно склалися чи суб'єктивно створені, необхідних для досягнення конкретної педагогічної мети» [4, с. 149].

Було припущено, що процес підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів під час адаптаційно-ігрового циклу буде ефективним за реалізації таких педагогічних умов: мотивація здобувачів вищої освіти до вивчення теоретичних аспектів розвитку пізнавальної активності молодших школярів; доповнення змісту освітнього компонента «Загальна педагогіка» системою завдань, спрямованих на оволодіння майбутніми фахівцями практичними аспектами розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Експериментальне дослідження проведене в процесі професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітнього ступеня «бакалавр» (галузь знань 01 «Освіта/Педагогіка», спеціальність 013 «Початкова освіта») Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Загалом до педагогічного експерименту було залучено 50 майбутніх учителів початкової школи (2 академічні групи третього та четвертого курсів), що навчаються на психолого-педагогічному факультеті.

На констатувальному етапі дослідження було розроблено програму експерименту, визначено місце та форми проведення експериментальної роботи, визначено критерії та показники відповідної готовності, здійснено вибірку його учасників, дібрано методики діагностування готовності до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу, вибрано контрольну та експериментальну групи. Зокрема, на основі аналізу наукових досліджень для визначення рівня сформованості в майбутніх учителів початкової школи готовності до розвитку пізнавальної активності в адаптаційно-ігровому циклі нами було виділено мотиваційно-ціннісний, когнітивний, операційно-діяльнісний критерії.

Результати констатувального етапу педагогічного експерименту виявили незначний рівень готовності здобувачів вищої освіти обох груп до розвитку пізнавальної активності молодших школярів під час адаптаційно-ігрового циклу, що засвідчило необхідність внесення змін у процес професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкової школи.

Формувальний етап педагогічного експерименту проведено в експериментальній групі у природних умовах із дотриманням логіки та основних підходів до організації освітнього процесу в закладах вищої освіти педагогічного профілю під

час вивчення освітнього компоненту «Загальна педагогіка».

Мета реалізації першої педагогічної умови – мотивувати майбутніх учителів початкової школи до вивчення теоретичних аспектів розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Здобувачам вищої освіти експериментальної групи було запропоновано дібрати асоціації до поняття «адаптаційно-ігровий цикл», заповнити драбинку успіху за темою.

Було розроблено та проведено лекційне заняття на тему: «Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу». Під час лекції було висвітлено поняття «Нова українська школа», «адаптаційно-ігровий цикл», «молодший школяр», «активність», «пізнавальна активність», «розвиток пізнавальної активності», схарактеризовано основні положення Концепції Нової української школи та особливості адаптаційно-ігрового циклу початкової освіти, розглянуто психолого-педагогічні особливості розвитку 6–7-річних учнів, визначено педагогічні чинники розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Наприкінці лекційного заняття задля перевірки рівня сформованості відповідних понять у здобувачів вищої освіти їм було запропоновано відповісти на питання для самоконтролю (Які прояви пізнавальної активності Вам відомі? Які педагогічні умови необхідно створити для розвитку пізнавальної активності молодшого школяра у ході адаптаційно-ігрового циклу? Що виступає результатом розвитку пізнавальної активності в молодшого школяра?).

Для забезпечення проблематизації змісту лекційного заняття обговорення закінчилося аналізом проблемного питання: «Якими професійними компетентностями необхідно володіти вчителю, щоб успішно здійснювати розвиток пізнавальної активності молодшого школяра у процесі адаптаційно-ігрового циклу?».

За нашими спостереженнями, під час лекції здобувачі вищої освіти виявляли інтерес до означеної проблематики, брали активну участь в аналізі проблемного питання, були зацікавлені в подальшому розгляді відповідних професійних умінь та оволодінні ними.

Метою реалізації другої педагогічної умови було доповнення змісту освітнього компонента «Загальна педагогіка» системою завдань, спрямованих на оволодіння майбутніми вчителями практичними аспектами розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Для забезпечення другої педагогічної умови було розроблено відповідну систему завдань, до якої увійшли мотиваційні, діяльнісні, рефлексивні

та творчі види робіт. Ці завдання було застосовано комплексно та системно. Представимо їх.

З'ясувати, якими професійними знаннями та вміннями Вам треба оволодіти, щоб успішно здійснювати розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Дібрати інформаційні джерела з проблематики організації адаптаційно-ігрового циклу початкової освіти.

Скласти інтелект-карту за темою «Розвиток пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу», визначити критерії для самооцінювання та здійснити самооцінку виконаної роботи.

Проаналізувати педагогічні ситуації (групова робота).

Визначити 5 ознак уроку як простору розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Переглянути відеофрагмент уроку з предмета «Я досліджую світ» (2 клас) на тему «Вода. Властивості води-рідини» та проаналізувати дії вчителя щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів.

Сформулювати напрями педагогічної діяльності вчителя початкової школи в процесі адаптаційно-ігрового циклу (групова робота).

Скласти поради для майбутнього вчителя щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу (групова робота).

Довести, що пізнавальна активність є системоутворювальним компонентом у навчальній діяльності молодшого школяра.

Схарактеризувати зв'язок цілеспрямованого розвитку пізнавальної активності в учнів та ефективності інновацій у початковій освіті в Україні.

Скласти синквейни «Молодший школяр», «Пізнавальна активність», «Адаптаційно-ігровий цикл».

Ці завдання було запропоновано майбутнім учителям початкової школи на практичних заняттях та в процесі самостійної роботи.

Під час занять ми намагалися забезпечити змістовну та активну міжособистісну комунікацію, створити безризикове освітнє середовище. Викладач виступав організатором та координатором змістовного спілкування, за запитом майбутніх фахівців надавав поради та здійснював консультування. Спілкування майбутніх учителів одне з одним та з викладачем було організоване як навчальна взаємодія, яка, на думку О. Топузова, О. Малихіна та Т. Опалюк, «є свого роду педагогічним інструментом забезпечення діалогізації в процесі опрацювання навчального матеріалу, вона покликана не лише оптимізувати процес, а

й спрямувати його на адаптацію студентів до майбутньої професійної діяльності, інноваційних технологій організації навчання» [6, с. 185]. Діалогізації сприяв й творчий характер запропонованих завдань, адже їх виконання й обговорення передбачали інтелектуальний пошук, відсутність однозначних відповідей, аргументацію власних думок, здійснення самоаналізу, спрямування майбутніх учителів початкової школи на побудову індивідуальної освітньої траєкторії та професійне самовизначення.

У процесі контрольного етапу педагогічного експерименту отримано емпіричні результати. У результаті аналізу цих результатів виявлено позитивну динаміку сформованості готовності до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу в майбутніх учителів початкової школи експериментальної групи. Зокрема, якщо на констатувальному етапі в експериментальній групі на високому рівні готовності було 26% здобувачів вищої освіти, то після проведення експерименту їх стало 34%. Зафіксовано й зменшення низького рівня відповідної готовності в цій групі з 17% до 4%. У контрольній групі приріст готовності до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу залишився майже без змін.

Висновки. Одним із завдань Нової української школи є розкриття потенціалу кожного учня з урахуванням задач адаптаційно-ігрового та основного циклів початкової освіти. Вирішення цього завдання передбачає подальшу розробку та впровадження новітніх підходів до підготовки майбутніх учителів початкової школи в закладах вищої освіти педагогічного профілю.

Було виокремлено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу.

Схарактеризовано підходи до реалізації цих умов у роботі із здобувачами освітнього ступеня «бакалавр» та доведено їхню ефективність. Запропоновані підходи відповідають сучасним викликам до системи вищої освіти щодо забезпечення цілеспрямованої підготовки майбутніх учителів до реалізації завдань Нової української школи.

Проведена наукова розвідка не претендує на повноту та вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Подальші наукові пошуки доречно спрямувати на реалізацію принципу системності та цілісності навчального змісту через конкретизацію знань та вмінь майбутніх учителів початкової школи щодо розвитку пізнавальної активності молодших школярів у процесі адаптаційно-ігрового циклу під час вивчення методик викладання.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дубасенюк О.А., Семенюк Т.В., Антонова О.Є. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія. Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2003. 192 с.
2. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей». URL: <https://cutt.ly/ShzorPb> (дата звернення: 15.09.2020).
3. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів. 2-е вид., доп. Харків : ОВС, 2000. 164 с.
4. Пехота О. Підготовка майбутнього вчителя до впровадження педагогічних технологій : навчальний. посібник. Київ : А.С.К., 2003. 240 с.
5. Савченко О.Я. Удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. *Початкова школа*. 2001. № 7. С. 1–4.
6. Топузов О.М., Малихін О.В., Опалюк Т.Л. Педагогічна майстерність: розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя : навч. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2018. 292 с.